

FOLIA

HOOGSPANNING IN JE BREIN

Hoe de filmwereld emoties stuurt

DAG ANDY

Bij het afscheid van
een geliefde junk

DEMOCRATISERING

Lisa Westerveld knokt
tot de laatste minuut

DAAR IS ZE!

Onze nieuwe columnist:
Linda van der Pol

Wetenschap

Hoogspanning in het brein

Filmwetenschapper Patricia Pisters doet onderzoek naar het snijvlak van filmwetenschap en neurologie. De directeur van de Amsterdam School of Cultural Analysis bedacht de term neurothriller voor een nieuw soort thrillers dat direct op onze hersenen werkt.

tekst **Steffi Weber**

Een film waarin vrijwel niets gebeurt en waarbij je toch op het puntje van je stoel zit. Zo omschrijft filmwetenschapper Patricia Pisters *The Revenant* (2015), grote favoriet voor de Oscaruitreikingen van komend weekend. De uiterst fysieke western met Leonardo DiCaprio in de hoofdrol sleepte afgelopen week maar liefst acht Bafta's in de wacht, waaronder die voor beste film, beste acteur en beste regisseur. De Britse filmprijzen gelden als een van de graadmeters van de Oscars.

'Een geweldige film, maar van de plot moet-ie het niet hebben,' zegt UvA-hoogleraar Pisters. 'Het gaat om de sfeer en het gevoel, om de ervaring van de kijker.' Inderdaad wordt de Mexicaanse regisseur Alejandro Iñárritu vooral geprezen om zijn vermogen de kijker mee te sleuren in de barre wereld van pelsjager Hugh Glass, die na een berenaanval in zijn eentje moet zien te overleven in ijs

en sneeuw. 'Je wordt helemaal meegevoerd en voelt de kou en de pijn bijna fysiek,' meent Pisters.

Met de nadruk op de subjectieve beleving van de kijker behoort *The Revenant* volgens haar tot een nieuw soort film, waarbij het verhaal enkel nog dient als kapstok en het eigenlijk gaat om de emoties van het publiek: de neurothriller. Pisters, directeur van de Amsterdam School of Cultural Analysis (Asca), heeft de term zelf verzonnen. 'Natuurlijk werkt iedere thriller op onze hersenen, maar tegenwoordig gebeurt dat veel directer,' zegt Pisters, die onderzoek doet op het snijvlak van filmwetenschap en neurologie.

Volgens haar wekken hedendaagse filmmakers op een andere manier spanning op dan hun collega's van pak 'm beet een halve eeuw geleden. Tegelijk met de opkomst van de neurowetenschappen en onze obsessie met ons brein is volgens haar ook de cinema veranderd.

Pisters: 'Films worden steeds meer vanuit het hoofd van een personage verteld.'

Nagels bijten

Wie iets wil weten over spanning in klassieke films moet bij Alfred Hitchcock zijn. 'Hitchcock geldt als dé uitvinder van de thriller,' zegt Pisters, die eerder een boek schreef over de Master of Suspense. 'Hij beschikte over tal van technieken om angst op te roepen bij de kijker.' Een van de bekendste methodes is het publiek meer informatie te geven over wat een personage te wachten staat dan de personages zelf. Een techniek die Hitchcock uitlegt in de documentaire *Hitchcock/Truffaut* (Kent Jones, 2015), momenteel te zien in Filmmuseum EYE.

Neem de Hitchcock-klassieker *Rear Window* (1954). Daarin zit nieuwsfotograaf Jeff (James Steward) met een gebroken been thuis en observeert hij door het raam zijn burens aan de overkant van het binnenhofje. Als een buurvrouw

plotseling verdwijnt, vermoedt Jeff dat een van zijn burens haar heeft vermoord en stuurt hij zijn verloofde Lisa (Grace Kelly) op onderzoek uit. De kijker raakt in spanning als hij, net als Jeff, de verdachte buurman ziet thuiskomen terwijl Lisa nietsvermoedend diens appartement doorzoekt. Pisters: ‘We willen haar waarschuwen maar kunnen niets meer doen dan op onze nagels bijten en hopen dat het goed afloopt.’

Hitchcock wist als geen ander het menselijk brein te bespelen en deed dat heel bewust, zegt Pisters. Op de set van *North by Northwest* (1959) zou hij naar verluidt zelfs hebben toegegeven dat hij de omweg via de film het liefst helemaal achterwege zou laten. ‘Op een dag hoeven we geen films meer te maken – er zullen elektroden geïmplanteerd zijn de hersenen van de kijkers en wij kunnen op verschillende knopjes drukken om ze ohhh en ahhh te laten roepen; om ze te laten schrikken en aan het lachen te brengen. Zou dat niet prachtig zijn,’ zou de Britse filmmaker hebben gezegd.

Wat Hitchcock niet wist, is hoe dicht hij met zijn films al bij die directe breinstimulatie in de buurt kwam, schreef Pisters begin februari in het online cultuurmagazine *Aeon*. In haar essay ‘Neurothrillers’ haalt ze een onderzoek aan van het Princeton Neuroscience Institute, waarin neurologen een korte film van Hitchcock vertoonden terwijl ze de hersenactiviteit van de kijkers maten. In het filmpje, *Bang, you’re dead*, speelt een jongetje zonder het te weten met een geladen pistool. Nietsvermoedend richt hij het wapen op de mensen om hem heen: een vriendje, zijn moeder, een oom en het dienstmeisje. De testpersonen reageerden praktisch identiek: het spanningsniveau piekte telkens opnieuw, precies zoals de regisseur dat had voorzien.

Emotionele achtbaan

En daar zit het verschil met de neurothriller: waar Hitchcock ons brein via de verhaallijn van zijn films zeer

effectief wist te stimuleren, zien we dat hedendaagse filmmakers het verhaal nauwelijks nog nodig hebben. Pisters: ‘We worden tegenwoordig direct aangesproken op onze emoties, onze angst, vreugde, verdriet of walging.’

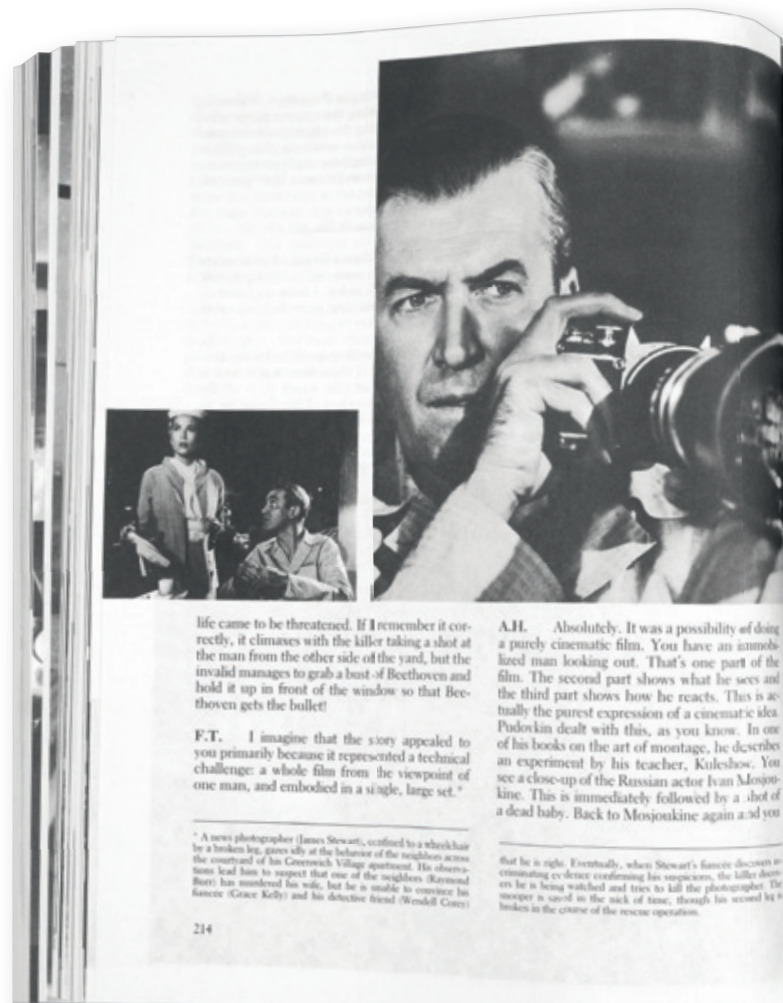
‘We kunnen niets doen dan op onze nagels bijten’

Een mooi voorbeeld daarvoor is *Red Road* (2006) van Andrea Arnold. De film begint met Jackie (Kate Dickie) die als beveiligingsbeambte op tientallen camera’s de stad in de gaten houdt en zich rot schrikt als ze op een van de camera’s Clyde Henderson (Tony Curran) ont-

dekt. De kijker weet niet wie Henderson is, noch waarom hij zoveel losmaakt bij Jackie, maar zij gaat op onderzoek uit en neemt het publiek mee. De kijker voelt – zonder te weten waar het over gaat – de spanning en emoties die zij voelt. Pisters: ‘We zitten als het ware in haar hoofd.’

Zonder enige context wordt de kijker meegevoerd in een emotionele achtbaan. Weinigen zetten die techniek zo bewust en doelmatig in als de Deense filmregisseur Lars

von Trier, zegt Pisters. In *Melancholia* (2011) laat hij de kijker verzinken in een depressie. ‘De soundtrack [Richard Wagners opera *Tristan und Isolde*, red.], de donkere kleuren en de traagheid van enkele scènes, die alle energie lijken te zijn kwijtgeraakt... Nog voor er ook

life came to be threatened. If I remember it correctly, it climaxes with the killer taking a shot at the man from the other side of the yard, but the invalid manages to grab a bust of Beethoven and hold it up in front of the window so that Beethoven gets the bullet!

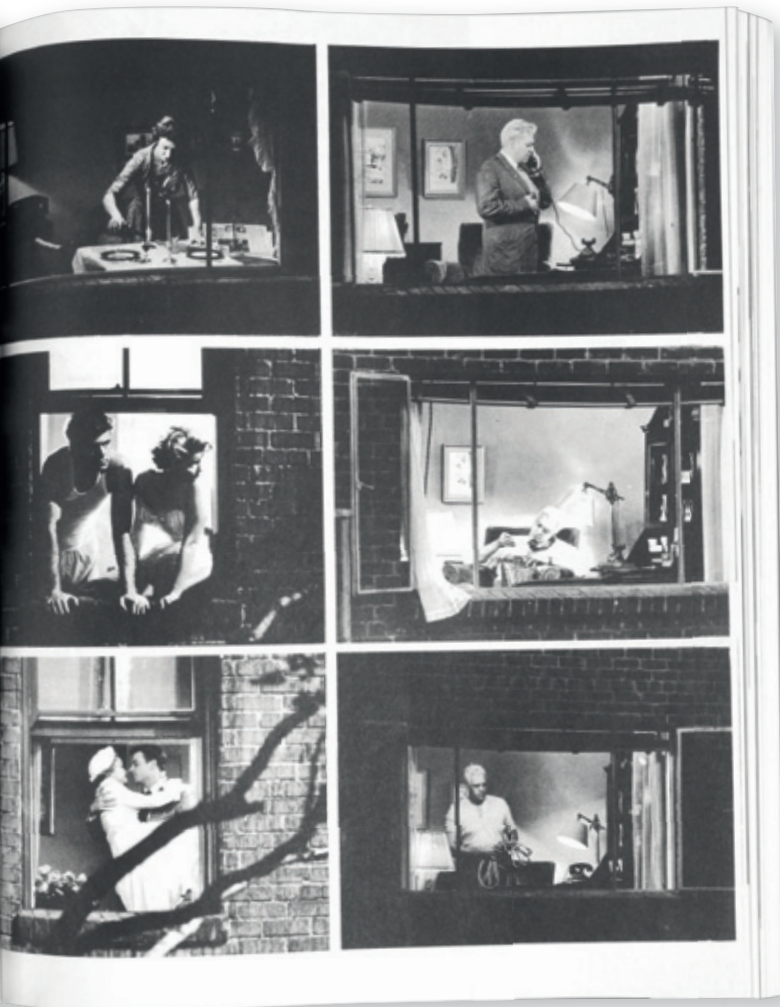
FT. I imagine that the story appealed to you primarily because it represented a technical challenge: a whole film from the viewpoint of one man, and embodied in a single, large set.

* A news photographer (James Stewart), confined to a wheelchair by a broken leg, gains slyly of the behavior of the neighbors across the courtyard of his Greenwich Village apartment. His observations lead him to suspect that one of the neighbors (Raymond Burr) has murdered his wife, but he is unable to convince his fiancée (Grace Kelly) and his detective friend (Wendell Corey)

214

AH. Absolutely. It was a possibility of doing a purely cinematic film. You have an immobilized man looking out. That's one part of the film. The second part shows what he sees and the third part shows how he reacts. This is actually the purest expression of a cinematic idea. Podovkin dealt with this, as you know. In one of his books on the art of montage, he describes an experiment by his teacher, Kuleshov. You see a close-up of the Russian actor Ivan Mosjoukine. This is immediately followed by a shot of a dead baby. Back to Mosjoukine again and you

that he is right. Eventually, when Stewart's fiancée discovers circumstantial evidence confirming his suspicions, the killer discovers he is being watched and tries to kill the photographer. The snapper is saved in the nick of time, though his second leg breaks in the course of the rescue operation.

In het boek *Hitchcock/Truffaut* (1962) interviewt François Truffaut de 'master of suspense' Alfred Hitchcock.

maar iets van het verhaal is verteld voelt de kijker al emoties en het gevecht tussen angst en verdriet, alsof we in Von Triers hoofd zitten,' schrijft Pisters in 'Neurothrillers'.

Metten van angst

Terwijl filmmakers als Von Trier experimenteren met nieuwe inzichten in ons brein maken neurowetenschappers op hun beurt steeds vaker gebruik van film. 'Het is een multimediaal medium en werkt op verschillende zintuigen tegelijk. Daardoor komt film vrij dicht in de buurt van hoe wij dingen in het echt ervaren,' zegt Pisters. Film leent zich volgens haar uitstekend voor bijvoorbeeld het meten van angst.

Om de kruisbestuiving tussen

filmmakers en neurologen te stimuleren organiseert Pisters samen met haar collega's van de Asca-onderzoeksgroep Neuroaesthetics and Neurocultures de conferentie 'Worlding the Brain'. Neurologen, kunstenaars en filmmakers

'We zijn niet puur ons brein'

krijgen daar drie dagen lang de kans om vanuit verschillende disciplines hun kennis te delen over het brein.

Sinds de Amerikaanse president George W. Bush de jaren negentig van de twintigste eeuw tot 'Decade of the Brain' uitriep, is de neurowetenschap

aan een opmars bezig. 'Maar de hersenen worden nog altijd voornamelijk gedefinieerd vanuit de experimentele wetenschappen,' meent Pisters. En dat terwijl ons brein een enorm complexe puzzel is, waarover wetenschappers vanuit diverse disciplines iets zinnigs te zeggen hebben.

Pisters' fascinatie voor het brein gaat ver terug, 'en dan vooral de manier waarop beelden en films ons iets kunnen laten denken, voelen en ervaren, en hoe ze daarmee direct invloed uitoefenen op ons bewustzijn.' Vanuit die belangstelling begon Pisters zich zo'n tien jaar geleden te verdiepen in de neurowetenschappen. 'Ik wilde zien wat er op materieel niveau in de hersenen gebeurt bij het kijken naar een film. En mijn voornaamste vraag was: wat kan ik daar als filmwetenschapper aan toevoegen?' Want dat neurowetenschappers baat kunnen hebben bij de inzichten van hun alfacollega's staat volgens haar buiten kijf.

Integraal mensbeeld

In die mening staat Pisters niet alleen. 'Een hersenscan mag de neurale symptomen van depressie blootleggen, maar een symfonie van Beethoven legt bloot hoe die depressie voelt. Beide perspectieven zijn noodzakelijk als we de aard van het brein volledig willen begrijpen, al worden ze zelden samengebracht,' schrijft de Nobelprijswinnende psychiater en neurowetenschapper Eric Kandel in *The Age of Inside* (2012).

'We zijn niet puur ons brein,' zegt Pisters, 'we zijn een brein dat belichaamd is, dat altijd in contact staat met anderen en met de wereld. Op die wisselwerking tussen brein, lichaam en de wereld

willen we ons richten. Vandaar ook de naam voor onze conferentie, Worlding the Brain.'

Het snijvlak tussen kunst, geesteswetenschappen en neurologie kan volgens Pisters een hoop nieuwe inzichten opleveren. 'Niet iedere neuroloog zal daarin

The Revenant van regisseur Alejandro Iñárritu laat je de kou en de pijn bijna fysiek ervaren. Setfoto met de regisseur (!) en hoofdrolspeler DiCaprio.

geïnteresseerd zijn,' zegt Pisters, 'en dat hoeft ook niet. Maar in bijvoorbeeld de psychiatrie heb je toch echt een integraal mensbeeld nodig om de verhouding te kunnen snappen tussen wat er in het brein gebeurt en hoe dat wordt ervaren.'

Hetzelfde geldt voor filmmakers, want dat films tegenwoordig steeds directer inspelen op ons brein en onze gevoelens betekent niet dat iedere regisseur een handboek neurologie op de filmset heeft liggen. 'Wetenschappelijke kennis over de werking van de hersenen is niet nodig om tot een neurothriller te komen,' zegt Pisters. Maar het kan wel interessant zijn.

Totaal gefragmenteerd

Tegelijk met de toegenomen kennis over ons brein zijn ook onze cultuur en onze esthetische opvattingen veranderd. In films uit de jaren zestig valt op dat niet alleen de films er anders uitzagen, maar dat ze ook in een andere wereld werden gemaakt. Pisters: 'En ook de manier waarop wij dachten over de wereld was totaal anders.'

Met de opkomst van internet, de globalisering en de aandacht voor het brein zijn we steeds meer afgestapt van het lineaire beeld en zijn we de wereld steeds meer als netwerk gaan zien. Pisters: 'We

kijken dagelijks op tal van schermen en worden voortdurend geconfronteerd met allerlei indrukken en impulsen die totaal gefragmenteerd op ons afkomen.'

Veel minder dan vroeger zit de mens vast in een narratief. 'Vroeger was het allemaal vrij helder: je gaat naar school, je leert een beroep en dat oefen je vervolgens uit tot aan je pensioen. Nu zijn er veel meer mogelijkheden. Je kunt van alles, het aanbod is totaal overweldigend. Dat zie je ook terug in de esthetiek en in films. We moeten er zélf een verhaal van maken.' De neurothriller is dus veel meer dan gewoon weer een nieuw, narratief trucje om spanning op te roepen. Pisters: 'Het gaat over wie wij zijn als mens en hoe wij in de wereld staan.'

De volgende stap is volgens Pisters de zogeheten *oculus rift*, een *virtual reality*-bril die je als het ware in de film laat stappen. 'Welke filmervaring ons ook werd geboden, tot nu toe was er altijd een kader. Je weet: ergens houdt het beeld op, hoe diep je er ook in zit.' Bij de *oculus rift* ben je dat kader kwijt. 'Zelf word ik er heel erg misselijk van, maar misschien is het een kwestie van wennen,' meent Pisters. De komende jaren zullen er volgens haar grote stappen

worden gezet op het gebied van *virtual reality* en hologrammen. De grens tussen scherm, herinnering en de werkelijkheid zal steeds meer vervagen.

De opkomst van *virtual reality* vormt volgens Pisters geen directe bedreiging voor de bioscoop. 'Er komt eigenlijk altijd alleen maar meer bij.' Dat geldt volgens Pisters ook voor de manier waarop filmmakers spanning oproepen, want de 'ouderwetse' methodes van Hitchcock hebben hun effectiviteit geenszins verloren. 'Mijn veertienjarige zoon vindt *Rear Window* doodeng.'

Dat geldt ook voor *The Revenant*. Hoewel Iñárritu nauwelijks gebruikmaakt van het verhaal, weet de film op diverse vlakken te overtuigen. 'Cinematografisch adembenemend,' noemt Pisters de film, en ook het acteerwerk is indrukwekkend. 'Ik vind dat Leonardo DiCaprio – ik had niet verwacht dat ik dit ooit in mijn leven zou zeggen – echt een Oscar verdient. Het is een enorme prestatie om die overlevingsstrijd op deze manier in beeld te brengen. Maar wat ik zeg, het heeft niet veel nut om veel te vertellen over deze film. Je moet het zelf ervaren.' √